

KELEMEN ERZSÉBET

Papp Tibor művészetéről

Életmű-annotáció a nyolcvanéves avantgárd mester köszöntéséhez

Papp Tibor első szárnypróbálgatásait, írásainak sikerességét gimnáziumi magyartanára, Kiss Tamás költő segítette: első mentora és biztatója volt a fiatal tehetségnek, aki nemcsak verseket, de drámát is írt, s a debreceni Móra Ferenc Diákotthonban társaival irodalmi lapot szerkesztett. Viszont hiába volt kitűnő tanuló, a kommunista érában a családját osztályellenségnek tartották, s nem nyert felvételt az egyetemre: helyhiányra hivatkozva rendszeresen elutasították. 1957-ben pedig menekülnie kellett az országból.

Kiss Tamás patronálása után az ifjú alkotó művészetének formálódására hatással volt Oscar Wenceslas de Lubicz Miłosz litván költő: a szövegvers és a vizuális költészet közötti átmenetre az ő műveiben talált példát. Viszont az új formanyelvének kialakulásában az első igazi élményt az avantgárdal való találkozás jelentette: 1958-ban Liège-ben, az Outremeuse-szigeten, a Meuse folyó partján látta meg Schöffler Miklós kibernetikus, nikkelezett fémalkotását. Ezt követte 1959 őszén Rotterdamban a másik lélekig ható avantgárdélmény, Ossip Zadkine műve, *A lerombolt város*. Az avantgárd első izgalmas elméleti megközelítését pedig a Georges Debatty festőművésszel, valamint Jacques Izoard-ral, Philippe Dôme-mal, André-Marcel d'Ansszal való beszélgetések jelentették. 1961/62 telén Párizsban, hónapokon keresztül Zadkine vendége is lehetett: a képzőművész „diáktanoncokkal” szombat délutánonként látogatta a mester Assas utcai műtermét, ahová először Pátkai Ervin vitte el. Ez év tavaszán, 1962. április 14-én pedig szerkesztőtársaival megjelentette az első *Magyar Műhely*-számot is. A lap indulásakor a szerkesztőbizottság tagjai voltak: Czudar D. József, Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János és Szakál Imre. A képzőművészeti rovatot Pátkai Ervin vezette.

A megtalált avantgárd nyelv vizuális költeménnyé formálódása, az egészen új, sajátos hang 1972-től jelenik meg intenzíven az életművében. Az első kötetei, a *Sánta vasárnap* (1964) és az *Elégia két személyhez vagy többhöz* (1968) a klasszikus irodalom írott-beszélt nyelvén túl már a hagyományos formák dekonstruktív lebontásainak és újjáépítési mozzanatainak megjelenítői. A klasszikus forma zártágát a *Vendégszövegek 1*-ben (1972) tovább oldja, a tényleges vizuális költészet pedig a *Vendégszövegek 2,3* című kötetében (1984) jelenik meg: a fordulópontot, a szövegírásról a képversre való áttérést a *Műszerek, órák, jelzőkészülékek, lékek* című mű jelzi.¹

Papp Tibor ebben a művében a vizuális költemények időhatárok nélküli költészetét prezentálja, s kifejezésre juttatva művészi alapállását létrehozza a befogadói rekonstrukció lehetséges változatait. A vendég-

1 *Vendégszövegek (n)*, Ister, Budapest, 2003, 230-231.

vízzel a víz betűivel vível íz hosszú í-vel mint ívó-kúra az ívik ig

(ingéből szürkellő nyári kotu — hi-hi-hi — úgy

vakarózik mint egy fóka nem i

s tudom hogy nyúl hátra hóna alatt

visszaforduló könyékkal Nándi meg jó na

gyokat fingik) *hetediziglen* ————— teljes

épségben tündöklő kockatest kotyogós egy lány annyi szent önálló

vámrendszere van két nagy melle mellett ————— mikor az Imrét ^{hétrét} vad rét

lelőtték homlokostól lelőtték Hadész pincéjébe névelő nélkül

vedd a szádra (mert egy lófej ha ^{meghal} meghall megszól (alj) igencsak) ám

hogyan fogadjunk *vendégeteszt*

a nyár *sadalom*

női (neuilly) parókának véli ambrózia próza abroncs kőgáton szivacsos

habroncs maradunk mara(ko)dunk Mara a reszkető férfi megett

megette a tulajdonjogot az írói-szerzőit (a borraivalót) leszakadó vállain

por-erek por-folyók porca madonna ^{melle helyén} (portalanított) füst salak

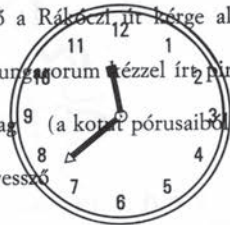
milán milánó (fizetésektelenség és államcsőd) ^{csüd csüdi} csüdjét verte funér

lemez-tábla ————— nadrágját a váci szabó varrta —————

e
b
o
o
l

Műszerek, órák, jelzőkészülékek, lékek, részlet

szendvics-emberkék percegnek elő a Rákóczi út kőre alól — ösz össze
 összef összefa dad a gesta hungarorum kézzel írt pirosál berosál ide
 tömb egyre tömb sűrűdő anyag (a kotut pórusaiból) majd kikotu kitoku
 kitoko kikötő) eleven szőlővessző

SZÖVEGSOKADALOM

a piacra menvén ékes nyelven tehozzád szólunk _____

rácok

hozzászólunk _____

az írás rokona itt a postán osztásban osztályos szakadjon el
 Polümiánk Antikától _____ a rom a róm. kat. Antikától _____
 hapuhán vagytok álmotok laza lazacra kapva köpve a próza karambolozik
 (nő az elhalálózási ráta nő az aranykészlet férfi a betéttulajdonos)
 Imrét vajba lőtték eleven szögek szögevek fogaitok közé senkit ne
 zárjatok ne zárjatok fogdába engem _____ kép után légyszárnyaként
 hártvás (hártvázik (víg a hetes)) eres (erezik) áttesző egyedi élesen
 kivágott (Imre homlokán kört ír a füst az ásvány a nedv a föld
 fává rostosodik hengerré keményedik lány a kotut
 lemossa) rokon nyelv romokon írás a homrokomon

szöveg-technika alkalmazásával, a szólamok összefűzésével teremti meg azt az új szemiotikai, szemantikai látásmódot, amely segít értelmezni a létrejött szöveg-szigeteket. A nyitott műről szóló Umberto Eco-i gondolatot Jurij Mihajlovics Lotman megállapításával és saját elméleti reflexióival kapcsolja egybe a vizuális költeményben, s így egy korábbi zárt rendszer értelmezői szigorát oldja fel: a történetiség térbeliesítésével, az időhatárok feloldásával, új szólamok megjelenítésével, a szövegek papírlapon túli írásával nyitottá teszi a struktúrát.

A nyitott struktúrát kedvelő alkotói attitűdöt erősítik a „technológiai kalandok” (Derrida) is. A 20. század médiatörténeti váltásának, az új lejegyzési rendszernek közegében ugyanis megjelenik egy új mediális jelhordozó hatalom, egy új üzenetközvetítő, a számítógép, ami az irodalom perspektíváit is kiszélesíti. Papp Tibor számára az 1983. év jelentette az új mediális eszközzel való találkozást: a Kazincbarcikán lakó hűgának egy „familiáris” számítógépet vásárolt ajándékba, s mielőtt átadta volna, Párizsban kipróbálta, a gyártó munkakönyve alapján a programozás kezdeti lépéseit elsajátítva. Az új médium kínálta lehetőségek felismerése nemcsak a virtuális kreativitást, a számítógéppel generált dinamikus költeményeket vagy a Claude Maillard-ral közösen alkotott *Ikonok* szerzeményét hívta elő az alkotópályája során, de a statikusan megjelenő további műveket is, így például az 1995-ben megjelent *Vendégszövegek 4* vizuális költeményeit is meghatározta: a művek mind számítógéppel készültek, s általuk új poétikai formák teremtődnek. Így például térképversek, hínárczók és sorjázóversek, amelyek a szavakkal, szótagokkal való játék mellett „a műegész megkomponáltságára és egymásra következő egységességére” (Bohár András) is felhívják a figyelmet, vagy megjelennek a kötetben a tükrözés elvére épülő gyűrűk és spirálok is, amelyek az olvasó-szemlélő kreativitását hívják elő.

Új megközelítést, új olvasati hozzáállást kívánnak a *Vendégszövegek 5* kötetben (1997) összegyűjtött konkrét versek, a logo-mandalák is; ezzel Papp Tibor egy új vizuális műfaj magyarországi meghonosítója

Gyűrű – 2°

HALLOD³

kezeden át

lett, s az egysoros, úgynevezett *Villanások* betűtipográfiai is páratlan alkotások: a költő a benne felvillanó kép megragadásával, egyetlen szikra ötletszüleményének tipográfiai megvalósításával koncept-alkotásokat hozott létre.

Papp Tibor mini-mítoszok világának nevezi a koncept-művészetet, amelyben az egész, a teljes világ, a mindenség jelenítődik meg. Alkotásai, a játékosan kiemelt betűk és szószetelek tizenegy villanásnyi lenyomatai rövidek, néhány szóból, egy felsejlő mondatból, esetleg egy-két hozzájuk toldott grafikai elemből épülnek fel, s jellegzetes jegyük az elszigetelés.

De nemcsak a vizuális költészet képi, szövegi, formai elemeit dúsítja fel a Papp Tibor-i életmű, hanem a magyar irodalom zsánerének önéletírás-fejezetéhez is új színeket ad (*Egy kisfiú háborús mozaikja*, 2003; *Olivér könyve*, 2004; *Innen el*, 2012). Papp Tibor fiktív önéletírásnak nevezte el az események elképzelhető, de nem bizonyított, valós, mert *bármikor megtörténhetett volna* élményére építő vallomást. Új ez a megnyilatkozás abban is, hogy az eseményeket a vizualitás és a szöveg együttes ereje beszéli el. Ezáltal megteremtette a költő a magyar önéletírásnak nemcsak fiktív, de a vizuális költészettel is érintkező kuriózum-változatát. Az összegyűjtött versek és vizuális költemények kötete - *Vendégszövegek (n)*, 2003 - után a költő ötször öt betűvel bármely irányba olvasható sorokat, bűvös négyzeteket is alkotott. Ahogy Tandori Dezső a szonettgyűjteményével (a *Még így sem* című kötetével) mallarméi állapotba hozta a magyar szonett műfaját - rövid idő alatt pótolva évszázadok hiányosságát -, úgy Papp Tibor is a 25×25 - *Bűvös négyzetek* című kötetével (2007) tökéletesítette és kiteljesítette gyér számú kubusirodalmunkat. S a konkrét vers kimondhatatlanságát kimondhatóvá tette. A bűvös négyzetek mellett ugyanis klasszikus

3 Uo., 586.

incselkedves szerelemörvényben jöttödiglen

itt vadkatakata úszik ott a legendás dinnyehéj

Villanások⁴

versformákkal is találkozunk a kötetben: a betűkből kirakott, szigorú szabályszerűséggel összeillesztett szavak vendégszóként, vendégszöveggként kerülnek át a mágikus négyzetből a szabad sodrású verssorokba. Azaz a denotatív síkról egy konnotatív tartományba lép át az adott szóváltozat. A konkrét és szabad vers egyedi találkozása ez, amely elmosza a műfajok közötti határokat: a vizuális költemény verssorokba nyílik (a klasszikus és a középkori költőelődök poétikai eszköztárát – a N° 21-ben például akrosztichont – megjelenítve), a megszokott forma pedig konkrét versben, mintegy címszavakból felépülő vers-sűrít-ményben összegződik.⁴

A	S	A	T	U
S	I	K	E	T
A	K	A	K	A
T	E	K	I	S
U	T	A	S	A

A repülőgépen aranyló kapU
Sáros gyümölcs és bukotT
Angyalok ameddig fúj a szél A
Tiszta szél a mindig bánatoS
Utánuk jön majd Isten haragjA

Sáros lányokon vászonkabáT
Ifjú mellükön apró csengetyűkE
Kicsi életük végén ház és düledék
Enyészetet sorsol rájuk a lutri
Teknősök lesznek vagy birkahúS

A repülőgépen aranyló kapu, részlet⁵

A *Vendégszövegek 4* kötet számítógéppel készített vizuális költeményei mellett Papp Tibor versgenerálással is foglalkozott, s a számítógépes művészetben nemzetközileg is előkelő helyre került: Alexandre Gherban az új költészet úttörőjének nevezi, azon ritka szerzők egyikének, akinek munkásságában egyenlő súllyal szerepelnek a papírra fektetett, az írott és a számítógépen kreált irodalmi művek, s akinek korszakalkotó dinamikus költeményét elismeri minden „költészettörténelem” és minden számítógépes irodalmat taglaló írás is. Ilyen alkotása a tizenhatmilliárd hexameter- és pentameteregyüttest generáló *Disztichon alfája* (1994) és a versgeneráláson kívül kép- és szöveggenerálást is megjelenítő, hangverseket megszólaltató *Hinta-palinta* című dinamikus műve (2000).

⁴ Uo., 636–637.

⁵ N° 21 = 25x25. *Bűvös négyzetek*, Magyar Műhely, Budapest, 2007, 46–47.

Alkotásaiból számos alkalommal rendeztek kiállítást. S 2014. április 11-én a debreceni Szent József Gimnáziumban, abban az intézményben, melynek jogelődjének, a Piarista Gimnáziumnak falai között - vallomása szerint - gyerekként megtanult tanulni, állandó tárlat is nyílt a vizuális költeményeiből, a számítógépen generált műveiből, a francia és magyar nyelvű installációiból.

Papp Tibor az élő avantgárd egyik legnagyobb hatású klasszikusa. Ő nem a 20. század első felének kassáki dadaista képversét élesztette fel (ami a műfaj történetében a 20. század első felében ugyancsak forradalmian új volt), hanem az avantgárd permanens erejéből, az elődökből, a múltból és a folyton változó jelenből, a kifejezés egyediségét befolyásoló tényezők mozgásaiból, a kihívásokból táplálkozva a mozgásra, változásra mindig kész alkotói magatartással újabb és újabb, formailag jól meghatározható vizuális műfajt teremtett. Alkotásai a kortárs magyar líra egyik legjelentősebb költői életművét, a korabeli magyar poézis csúcsát jelentik.